

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ІНВАЛІДІВ В ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ У 1965-1985 РР.

У статті розглядаються особливості соціального забезпечення інвалідів Донецької області у 60-80-х роках ХХ ст. На основі аналізу архівних матеріалів та широкого кола джерел висвітлені такі питання – пенсійне забезпечення інвалідів, протезування, матеріально-побутове обслуговування, працевлаштування, забезпечення їх автотранспортом та місцями в будинках-інтернатах.

Ключові слова: *Донецька область, інвалід, протезування, пенсія, будинок-інтернат, автотранспорт.*

В статье рассматриваются особенности социального обеспечения инвалидов Донецкой области в 60-80-х годах ХХ века. На основе анализа архивных материалов и широкого круга источников освещены такие вопросы – пенсионное обеспечение инвалидов, протезирование, материально-бытовое обслуживание, трудоустройство, обеспечение их автотранспортом и местами в домах-интернатах.

Ключевые слова: *Донецкая область, инвалид, протезирование, пенсия, дом-интернат, автотранспорт.*

In article features of social security of invalids of Donetsk area in 60-80 years of XX century are considered. On the basis of the analysis of archival materials and the broad audience of sources such questions as a provision of pensions of invalids, prosthetics, material – consumer services, employment, maintenance with their motor transport and places in houses – boarding schools are covered.

Key words: *Donetsk area, the invalid, prosthetics, pension, a house – boarding, motor transport.*

Піклування про найбільш незахищені верстви населення – яскравий показник розвитку будь-якого суспільства, а інваліди є однією з таких верств. Взагалі інвалідність – це складне соціальне явище, яке залежить від багатьох факторів соціально-економічного та гігієнічного рівня, стану виробничого та зовнішнього середовища, розвитку охорони здоров'я, демографічних процесів, ступеня розвитку медичних та інших наук. Проблема інвалідності у 60-80-ті роки ХХ ст. була дуже актуальною для Донецької області, бо в регіоні проживало досить багато інвалідів Вітчизняної війни, а завдяки великому промислового потенціалу та низькому рівню техніки безпеки на підприємствах, до них додавалося багато інвалідів праці (внаслідок каліцтва на виробництві або професійного захворювання). А через поганий екологічний стан та низький рівень медичного обслуговування значним був відсоток інвалідів дитинства. В цьому дослідженні ми розглянемо політику радянської держави щодо соціального захисту інвалідів та реалізацію цієї політики в Донецькій області у 1965-85-х роках.

Названа проблема є малодослідженою. Праць, присвячених соціальному захисту інвалідів в Донецькій області у зазначений час, немає. Для висвітлення теми ми використали досить потужну джерельну базу, насамперед, постанови компартії та уряду [1]. Окрему групу джерел склали періодичні видання [2] та архівні матеріали. Для більш об'єктивного та детального висвітлення теми ми використали матеріали фонду Донецького протезного заводу Державного архіву Донецької області [3], а також узагальнюючі збірки про соціальне забезпечення інвалідів в Радянському Союзі [4].

Радянська система соціального забезпечення гарантувала трудящим матеріальне забезпечення з інвалідності, що було, безперечно, одним з досягнень радянської влади, прикладом вирішення складної соціальної проблеми. Складовими частинами цього забезпечення були: протезування інвалідів, виплата їм пенсій, надання житла або допомога у його придбанні, ремонт помешкань, санаторно-курортне лікування, догляд за інвалідами у будинках-інтернатах, забезпечення їх

автомобільним та мототранспортом, сприяння працевлаштуванню тощо.

Першим і дуже важливим кроком у соціальній допомозі та реабілітації інвалідів було надання їм можливості вільного пересування та самообслуговування, що досягалося за допомогою протезування. Стаття 54 Основ законодавства про охорону здоров'я наголошувала, що громадяни СРСР в необхідних випадках забезпечувалися протезами, ортопедичними, корегуючими речами, слуховими апаратами та спеціальними засобами пересування. Законодавство встановлювало коло осіб, які мали право на безкоштовні протезно-ортопедичні вироби. До нього відносились, зокрема, інваліди праці I та II груп, дитинства, Вітчизняної війни, особи, які знаходились у будинках інвалідів. Вони отримували безкоштовно всі види протезної допомоги, у тому числі протези та прилади, які полегшували їм роботу у громадському виробництві [5].

У багатьох містах країни були створені протезно-ортопедичні підприємства, одним із яких був Донецький протезний завод. Таблиця 1 містить дані про кількість виданих інвалідам

регіону протезно-ортопедичних виробів цього заводу. Як ми бачимо з таблиці, кількість протезів, якими забезпечував потребувачів в них інвалідів Донецький протезний завод, з часом збільшувалася. За розглянуті 6 років це збільшення склало 7,8 %. Загалом за цей період було випущено 13 410 одиниць різних протезно-ортопедичних виробів. Більше всього випускалося протезів ніг та, відповідно, ортопедичного взуття та взуття на протези; менше всього – корсетів. Таким чином, ми бачимо, що інваліди з порушеннями опорно-рухового апарату складали більшість серед загальної кількості інвалідів, протези для повернення їм хоча б частини втрачених можливостей, складали переважну більшість продукції заводу. Значно зросла за досліджений період кількість випущених протезів рук – на 19 %, також суттєво збільшилась кількість апаратів та таторів – на 18,7 %. На 7 % збільшилося виробництво протезів ніг, на 14 % – ортопедичного взуття. В той же час майже на 9 % зменшилося виробництво взуття на протези та на 6 % зменшився випуск корсетів.

Таблиця 1

**Кількість виданих протезно-ортопедичних виробів
по Донецькому протезному заводу у 1965-1971-х роках [6]**

Види протезно-ортопедичних виробів (шт.)	Кількість виданих виробів по роках						
	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
Протези ніг	3718	4107	4114	4066	4138	3894	3993
Протези рук	346	329	345	424	395	329	412
Корсети	219	250	166	156	175	199	206
Апарати та татори	1171	1213	1255	1204	1128	1250	1391
Ортопедичне взуття (пар)	4516	4610	3996	4451	4549	5107	5163
Взуття на протези (пар)	2460	2178	2563	2596	1157	2602	2245

Держава також забезпечувала інвалідів пенсіями, які періодично підвищувалися. Постановою Ради Міністрів СРСР від 3 серпня 1972 р. «Про затвердження положення про порядок призначення та виплати державних пенсій» встановлювався порядок визначення групи інвалідності, розмір пенсії з інвалідності [7]. Постанова чітко визначала основні види інвалідності: внаслідок професійного захворювання або пошкодження на виробництві, внаслідок загального захворювання, та інваліди з числа військовослужбовців. У 1973 р. були встановлені надбавки різним категоріям інвалідів [8]. З 1 травня 1980 р. на 21,2 % були підвищені пенсії інвалідам Великої Вітчизняної війни III групи [9].

Значна увага приділялася інвалідам, особливо Вітчизняної війни, в галузі матеріально-побутового обслуговування. У 1970 р. центральна влада зобов'язала Ради Міністрів союзних республік, міністерства та виконкоми місцевих Рад забезпечити у найближчі роки інвалідів війни житлом; виділяти їм не менше 10 % наявних

путівок у санаторії; надати пільги при користуванні залізничним та морським транспортом [10]. У 1978 р. для інвалідів встановлювалося, крім пільг при користуванні транспортом, право на безвідсоткову позичку на індивідуальне житлове будівництво та на забезпечення путівками до санаторіїв, профілакторіїв та будинків відпочинку. Інваліди I та II груп Вітчизняної війни повністю звільнялися від сплати сільськогосподарського податку, податку з будівель та земельної ренти [11]. Постанова Ради Міністрів СРСР від 26 травня 1980 р. «Про даліше покращення пенсійного забезпечення та матеріально-побутових умов інвалідів Вітчизняної війни та родин військовослужбовців, які загинули на фронті» встановлювала обов'язкову компенсацію інвалідам Вітчизняної війни I групи один раз в два роки, за їх бажанням, в розмірі 80 крб. замість путівки у санаторій [12]. Наразі для оздоровлення інвалідів Вітчизняної війни в системі Міністерства соціального забезпечення УРСР було п'ять санаторіїв. Постійно проводилися заходи щодо

зміцнення їх матеріально-технічної бази. За 1981-1985 роки, наприклад, було введено в дію два санаторні комплекси на 800 місць: у містах Трускавці та Алушті. В Одеському «Салюті» було введено новий корпус на 300 місць. Це дало змогу майже в 2,5 рази збільшити число ветеранів, які відпочивали та лікувалися у цих санаторіях щорічно [13].

В країні функціонувала розгалужена мережа будинків-інтернатів, де самотні інваліди, які потребували догляду, знаходилися на повному державному забезпеченні. Ці інтернати створювали належні побутові умови для мешканців, надавали медичні послуги, забезпечували культурні потреби та, у разі фізичних та психічних можливостей та бажання інвалідів, надавали їм можливість для посиленої праці у майстернях та підсобному господарстві. В умовах віддалених наслідків війни, коли залишилося багато самотніх людей похилого віку, їх утримання у будинках-інтернатах було дуже потрібною формою соціальної допомоги. Держава повністю взяла на себе фінансування турботи про тих, хто був позбавлений можливості жити у родині або потребував постійної професійної допомоги. Постійно проводилася робота з розширення мережі цих закладів, зміцнення їх матеріально-технічної бази, поліпшення обслуговування підопічних.

У 1978 р. було прийнято «Типове положення про будинок для престарілих та інвалідів», в якому викладалися основні норми та правила утворення, існування та фінансування цих закладів [14].

В коло пільг, які надавалися інвалідам, входило також забезпечення їх транспортними засобами. Індивідуальні транспортні засоби у вигляді легкових автомобілів придбавалися інвалідами за роздрібними чи спеціальними цінами, які встановлювалися Радою Міністрів республіки, або надавалися безкоштовно. У першому та другому випадках автомобілі ставали особистою власністю, хоча забезпечувалися паливом (за певними нормами) та ремонтувалися безкоштовно. Автомобілі, надані безкоштовно, не ставали власністю, а переходили у безкоштовне користування [15]. З 1981 р. встановлювався строк видачі у безкоштовне користування інвалідам війни та родинам загиблих військовослужбовців. Він становив сім років експлуатації одним легковим автомобілем «Запорожець» з ручним керуванням, а при наявності протипоказань до керування автомобілем та при відсутності протипоказань до керування мотоколяскою – п'ять років експлуатації однієї мотоколяски [16]. А з 1983 р. дозволялося інвалідам з числа робітників, службовців та

колгоспників, а також інвалідам з дитинства купувати мотоколяски зі знижкою їх вартості [17].

Одним із важливих завдань соціальної реабілітації інвалідів було їх працевлаштування. Причому влада в якості мотивів для праці інвалідів висувала два аргументи: по-перше, необхідно, щоб люди, які вийшли на пенсію за станом здоров'я, продовжували бути корисними суспільству; а по-друге, демографічна ситуація в Україні складалася непросто, зокрема, значного приросту трудових ресурсів не передбачалося, тому широка участь працездатних інвалідів у суспільному виробництві була досить важливою. Часто інваліди мали великий досвід та рівень кваліфікації, якого не було у молодих та здорових робітників, тому їх участь у виробництві була ще більш корисною.

У 1970-х роках спостерігалось розширення використання праці пенсіонерів та інвалідів у народному господарстві області внаслідок раніше прийнятих владою заходів. Але інваліди мали значно більші можливості для праці, тому місцева влада зобов'язувалася створити для реалізації цих можливостей належні умови у вигляді відкриття нових цехів, спеціалізованих ділянок та підприємств [18].

Підводячи підсумки, можна сказати, що радянська влада приділяла значну увагу соціальному забезпеченню інвалідів у 1960-80-х роках. Інваліди різних груп та категорій забезпечувалися різними видами протезів, автомобільним та мототранспортом, що значно полегшувало їх життя. Вони одержували пенсії, які постійно зростали, самотні інваліди мали змогу жити на повному державному забезпеченні у будинках-інтернатах. Держава опікувалася матеріально-побутовим обслуговуванням та працевлаштуванням інвалідів. Причому слід зазначити, що більшість вищезазначених послуг була безкоштовною. Але внаслідок Вітчизняної війни та недотримання правил безпеки на виробництві кількість інвалідів в області була дуже значною, а кількість пільг та привілеїв – обмеженою. Тому часто квартир, місць в інтернатах та автомобілів інвалідам просто не вистачало, вони вимушені були роками стояти у чергах на отримання своїх соціальних гарантій. А це ніяк не полегшувало їх складне життя, призводило до соціальної напруженості та незадоволення владою. Треба зазначити, що у сучасній Україні інваліди також складають значну частину суспільства. Тому тема соціального забезпечення інвалідів у минулі роки є дуже важливою та актуальною, і потребує подальшого вивчення із залученням більш широкого кола джерел та літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забота партии и правительства о благе народа: Сборник документов. Октябрь 1964-1973. – М.: Политиздат, 1974. – 847 с.; Забота партии и правительства о благе народа: Сборник документов (1974 г. – февраль 1980 г.). Кн. 2. – М.: Политиздат, 1980. – 751 с.; Забота партии и правительства о благе народа: Сборник документов. Кн. 3 (Март 1980-1984 гг.) Ч. 1. – М.: Политиздат, 1985. – 511 с.; Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам: Сб. док. /

- Состав. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков. – Т. 9. Февраль 1972 – сентябрь 1973 гг. – М.: Политиздат, 1974. – 671 с.; Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам: Сб. док. / Состав. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков. – Т. 10. Октябрь 1973 – октябрь 1975 г. – М.: Политиздат, 1976. – 522 с.
2. Лук'яненко О.М. Розвиток соціального забезпечення в Українській РСР на сучасному етапі // УЇЖ. – 1986. – № 2. – С. 43-52.
 3. Державний архів Донецької області (*дали – ДАДО*), ф. – Р-6291.
 4. Андреев В.С. Право социального обеспечения в СССР: Учебник. – М.: Юрид. лит., 1987. – 352 с.; Социальное обеспечение в СССР: Сборник нормативных актов. Состав. сборника М.Л. Захаров. – М.: Юрид. лит., 1986. – 800 с.
 5. Андреев В.С. Вказана праця. – С. 316-317.
 6. Таблица складена автором за даними: ДАДО, ф. Р-6291, оп. 1, спр. 150, арк. 7; спр. 164, арк. 12; спр. 178, арк. 8; спр. 191, арк. 12; спр. 203, арк. 8; спр. 218, арк. 7; спр. 232, арк. 11.
 7. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. Сб. док. – Т. 9. – С. 173, 179.
 8. Указ Президиума Верховного Совета СССР, 21 ноября 1973 г. «О дальнейшем повышении размеров пенсий инвалидам и семьям, потерявшим кормильца» // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. – Т. 10. – С. 22.
 9. Приказ Президиума Верховного Совета СССР, 26 февраля 1980 г. «О повышении минимального размера пенсии инвалидам Великой отечественной войны III группы» // Забота партии и правительства о благе народа: Сборник документов (1974 г. – февраль 1980 г.). Кн. 2. – С. 713.
 10. Постановление Совета Министров СССР, 14 мая 1970 г. «О дальнейшем улучшении материально-бытовых условий инвалидов Отечественной войны и семей погибших военнослужащих» // Забота партии и правительства о благе народа: Сборник документов. Октябрь 1964-1973. – С. 460.
 11. Постановление Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР, 10 ноября 1978 г. «О мероприятиях по улучшению материально-бытовых условий участников Великой Отечественной войны» // Забота партии и правительства о благе народа: Сборник документов (1974 г. – февраль 1980 г.). Кн. 2. – С. 597-598.
 12. Забота партии и правительства о благе народа: Сборник документов. – Кн. 3, Ч. 1. – С. 287-288.
 13. Лук'яненко О.М. Вказана стаття. – С. 48.
 14. Постановление Государственного комитета труда СССР, 20 июня 1978 г. № 202 «Типовое положение о доме для престарелых и инвалидов» // Социальное обеспечение в СССР: Сборник нормативных актов. – С. 534-540.
 15. Андреев В.С. Указанная работа. – С. 307-308.
 16. Постановление Совета Министров, 23 февраля 1981 г. «Положение о льготах для инвалидов Отечественной войны и семей погибших военнослужащих» // Забота партии и правительства о благе народа: Сборник документов. Кн. 3, Ч. 1. – С. 382-384.
 17. Постановление Совета Министров, 4 апреля 1983 г. «Об обеспечении транспортными средствами инвалидов из числа рабочих, служащих и колхозников, а также инвалидов детства» // Социальное обеспечение в СССР: Сборник нормативных актов. – С. 546.
 18. Постановление ЦК КПСС, 20 июля 1972 г. «О мероприятиях по дальнейшему улучшению использования труда пенсионеров и инвалидов в народном хозяйстве» // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. Сб. док. – Т. 9. – С. 161.

Рецензенти: д.і.н., проф. В.М. Нікольський,
к.і.н., доц. О.П. Хаєцький

© Шимко О.В., 2010

Стаття надійшла до редколегії 18.02.2010 р.